ЎБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҚИШЛОҚ ВА СУВ ХЎЖАЛИГИ ВАЗИРЛИГИ

ТОШЕНТ ДАВЛАТ АГРАР УНИВЕРСИТЕТ

МУСТАКИЛ ИШ

Мавзу: Қў йларнинг келиб чиқиши. Қўй зотлари тараққиётининг тарихий ёўли. Қўй зотларининг классификацияси.

Бажарди ______________

Текширди ______________

Тошкент-2014

Qo’ylarning kelib chiqishi. Qo’y zotlari taraqqiyotining tarixiy yo’li. Qo’y zotlarining klassifikatsiyasi.

Reja

1. Qo’ylarning kelib chiqishi. Hozirgi zamon qo’ylari ajdodlar,ularning yashagan joylariva biologik hususiyatlari ta’rifi.

2. Domestikatsiya belgilari(qo’lga urgatilgan jarayondaq qo’ylarda hosil bulgan hususiyatlar).

3. Qo’y zotlarining klassikasiyalari:

A) Zalogik klassikasiya.

B) Mahsuldorligiga kura klassikasiya.

Xozirgi zamon chorvachiligining rivoji va taraqqiyotida uy hayvonlarining qo'lga o'rgatilgandan to hozirgi holatigacha bosib o'tgan tarixiy taraqqiyt yo'lini o'rganib chiqish kata ahamiyat kasb etadi.

Yovvoyi hayvonlarning qo'lga urgatishi kishilik jamiyatining taraqqiyot darajasi bilan uzviy bog'liqdir.

Kishilik jamiyatining birinchi bosqichi hisoblanmish birlamchi jamoaning oilagacha bo'lgan yashagan odamlar tabiat bilan uzviy bog'liq ediar, ya'ni tabiatning in'omi va ehsonlari hisobiga yashar edilar. Har bir turdagi yovvoiy hayvonlarning hulq-atvorlarini,hususiyatlarini o'sha zamon kishilarining utroqlashgan hayotga o'tilishlari va dehqonchilikdagi dastlabki qdamlari Bilan yovvoiy hayvonlarni qo'lga urgatish uchun yetarli shart – sharoitlar vujutga keldi.

Aftidan, itlardan keyin dastlabki qo'lga urgatilgan hayvonlar qo'qy va echki bulsa kerak. Qo'ylar sut emizuvchilar sinifiga,kovshovchilar pod siniffga, juft tuyoqlilar otryadidagi qo'ylar toifasiga kiradi.. Qo'ylar uy hayvonlari orasida eng qadimiylaridan hisoblanadi.Keyingi paytlarda qazilmalardan topilgan tobutlarga uyinchoqlarga,haykalchalarga va boshqa antik, madaniyati qoldiqlariga solgan qo'y suratlarining borligi qo'y suyaklari Izotov uglirot analizining natijalori qo'ylarning eramizdan 6-7 ming yil ilgariroq qulga o'rgatilganidan dalolat beradi.

Lekin, yovvoiy qo'ylarni qo'lga urgatish markazi bir joydami yoki bir necha joydami bulganligi haligacha aniq emas. Qo'ylarning kulga urgatish avvalo hozirgi Eron,O'rta Osiyoning Janubiy va sharqiy rayonlarida boshlanganligi haqiqatga yaqinroqdir.

Shimoliy Afrika sahroliklarida ham qo'ylarni qo'lga urgatish eng oldin boshlangan bulishi ehtimoldan holi emas,chunki bu yerlarda tosh asrida ham muflonlar qo'ylari yashagani tasdiqlangan.

Xonakilashagn qo'ylarning ajdodlari – yovvoiy qo'ylar bizning zamonamizda yashab kelmoqda. Bu gruppa hayvonlari ikki turga bulinadi.Bulardan bir turi Shimoliy G'arbiy Amirka va Shimoliy Sharqiy Osiyodщa yashshovchi yug'on shoxli yovvoiy qo'ylardir.

Ikkinchi tusri Osiyo va Yevropada yashovchi barcha yovvoiy qo’y zotlari.(mafton va arkar) bulib gavda tuzilishi va ulchamlariga yashaydigan joylarga qarab mayda-mayda grupachalarga bulinib ketadi.Qator belgi va hususiyatlarga kura yovvoiy va madaniylashgan qo’y, echki zotlari oraligini egallovchi mayda tiyoqli mollar ham mavjud, bulib, bularga Shimoliy Afrikada yashovchi yollik qo’ylar , Markaziy Osiyoda yashovchi tarlar va naxurlar kiradi.

Bularni xonakilashtirilgan qo’ylar Bilan chatishtirdan bola olish mumkn emas.Xonakilashgan qo’ylarning ajdodlariga hozirda xom yovvoiy holda yashovchi muflonlar,arkorlar kiradi.

Muflondar O’rta Yer dengizining Koriska,Kpir,Sardaniya yarim orollarida Eronda,Kavkaz tog’larida, O’rta Osiyo Respublikalarda va Qozoqistonda uyaraydi. Muftonlarning yashaydigan joylari asosan odam oyog’i yetmaydigan baland tog’ chug’g’ilariva qoyalardir.

Chul va sahrolarda muflonlar uchramydi. Muftonlar unchalik kata bo’lmaydi-bo’yi 70-80 sm,og’irligi 60-65kg. Tana tuziloishi ko’p jihatdan uy qo’ylariga o’xshab ketadi.Boshi o’rta ulchamda,suyaklari yaxshi rivojlangan,oyoqlari ingichka mahkam.Jun qoplamikalta noziktivit va uzunroq,dag’al,yug’on kichik tolali aralashmasidan tashkil topganjun koplami och jiga rva sariq rangda buladi .

Ko’pincha qornining yog’, tomonlarida,oyoqlarida olalik buladi.Jun maxsuldorligi 1-2 kg.Muflonlar mustahkam konstitutsiyaga ega bulib,o’ta chaqqon va abjir buladi.Muflonlar hozirgi zamon kalta dum dag’al junlik qo’y zotlarining ajdodi hisoblanib,osonlik Bilan qulga urgatiladi. Muflonlarni turli qo’y zotlari Bilan chatishtirishdan oldin bolalarini keyingi urchitish ishlarida foydalanish mumkun.

Arkar-Kozog’iston va Urta Osiyo respublikalarida Eron, Afg’oniston va Osiyo qit’asining boshqa mamlakatlarning chegaralarida yashaydilar. Muflonlardan farqli ularoq ravishda arkarlar faqatgina tog’larda yashamasdan,balki pastliklarda ham yashaydilar. Gavda tuzilishiga kura xonakilashgan qo’ylarga juda ham uxshagan bulib, muflonlardan yirikroqdir.

Ularning bo’yi 100-110sm.gacha,og’irligi 100kg.dan 150kg.gacha boradi. Arkarlarni jun qoplami sariq,och-sariq ran6gdagi dag’al tolalardan iborat.dir. Ylillik

jun maxsuldorligi1-2 kg. Arkarlar dag’al jun beruvchi uzun dumlik va dumi uzun dumlik qo’ylarning (Valosh,Qorkkul,Sokal,reshtilov zotlari)ajdodi hisoblanadi. Shuningdek mayin jun beruvchi sigay qo’y zotlari ham arkarlardan kelib chiqqan bulishi ehtimoldan uzoq emas.

Argali(arxarlar) – Oltoy o’lkasining Janubid,Kamchatkada,Ximolay tog’larda,Tibit tog’ tizmalarining G’arb qismida, Alyaskalarda yashaydilar. Argalilar arxarlarga nisbatan yirikroqdir. Bo’yi120-125 sm.niog’irligi 150200 kg. Va undan ham ko’proqni tashkil etadi. Mufonlar va arxarlar singari argarlilar ham xonakilashgan qo’ylarga ancha o’hshashdir. Jun qoplam tuq ko’k yoki och sariq rangdagi kalta dag’al tolalardan iboratdir. Yillik jun maxsuldorlig 1-2 kg. Argarlilar hozirgi zamon dumbali qo’ylarining ajdodlari hisoblanadi. Qozog’istonda Mayin jun beruvchi qo’y zotlarini argalining turi hsoblanmish arxar Bilan chatishtirish yo’li Bilan Yangi qo’y zoti arxarmorinos zoti yaratiladi.

Odamlar qadim zamonlardan buyon uy hayvonlarini uzlashtirishga ularning tmaxsuldorligini oshirishga harakat qilib kelganlar.Qulga urgatilgandan boshlab to hozirgi vaqtgacha uy hayvonlari ancha o’zgardi ya’ni ularning ham fizalogik funksiyalari, ham organezimning marfologik tuzilishlari turli uzgarishlarga uchradi.
Uy hayvonlarida ro’y bergan asosiy fizologik uzgarishlarga qo’ydagilarni kiritish mumkun.

1.Hayvonlar urchitilishida mavsumiylikni buzilishi.

2.Hayvonlarda ko’p bolalikni kuchaytirilishi.

3. Hayvonlarda tez pishuvchanligini oshirish (jinsiy yetilishi usishi va rivojlanishi).

4.Maxsuldorlikni oshishi.

Anna shu yuqoridagi fizalogik uzgarishlar hayvonlarning tana tuzilishini ham uzgarishiga olib keladi. Bu uzgarishlarning asosiylari qo’ydagilardir:

1.Tana tuzilishining uzgarishi

2. Tana ulchamlari va gavda og’irligining oshishi.

3. Rangining uzgarishi.

4.Jun qoplamining uzgarishi.

5.Terining uzgarishi.

6.Sut bezlarining uzgarishi.

Uy hayvonlarining bosh suyaklari, skeliti, shoxlari va ichki organlari ulchamlariga kura sezilarli uzgarishlarga uchraydi.

Uy sharoitda hayvonlar nerv sestimasining harakatchanlingi susayadi. Ya’ni
Qator shartli va shartsiz reflikslar yo’qoladi. Shu Bilan bir vaqitdahayvonlarda Yangi reflikslar ya’ni odamlar chaqirganiga kelish, ovqatlanish soatlariga kunikish, uzlarini odamlar sog’ishga qarshilik4 qilmaslik paydo buladi.

Odamlar qo’ylarda yuz bergan o’zgarishlarining ijodkoridir,chunki qulga urgatilgan va xonikilashtirilgan hayvonlarda uziga kerakli bulgan sifat va hususiyatlarning shakllanishi va rivojlanishiga erishdi. Odamzot tashq kurinishiga, maxsuldorligiga va turli xil hujalik va iqlim sharoitlariga moslashishiga kura bir-biridan farq qiluvchi bir necha yuz qo’y zotlarini yaratdilar.

Barcha qo’y zotlari ayrim kursatgichlarnng o’xshashligiga kura maydaroq guruppalarga bulinadi, ya’ni klassifkasiyalanadi. Qo’ychilikda ikki xil sestemadagi klassfikasiyaga: a) zoologik b) ishlab chiqarish yoki hujalik klassifikasiyaga bulinadi.

Zoologik klassfikasiya-mazkur klassfikasiyaga asos qilib qo’ylar dumining shakli va uzunligi olingan. Dumning shakli yig’ilib qolgan yog’ miqdoriga, tashqi kurinishiga, dum umirtqaning soniga bog’liqdir.

Hayvonlarning zoologik klassfikasiyasi birinchi marta tabiatshunos Pallas tomonidan ishlab chiqilgan. Keyinchalik bu klassfikasiya Patuzis va rus olimlari N.P.Quleshov va M.F. Ivanovlar ayrim uzgartirishlar kiritdilar.

Zoologik klassfikasiyaga kura asos qilib qo’ylar dumining mutloq uzunligi (sm.larda)emas, dum uchining oyoqdagi sakrash bug’inigacha yetish yoki yetmasligi olingan.

Dumning uzunligi va shakliga kura barcha qo’y zotlari besh katta guruppaga bulinadi.

1.Ingichka kalta dumli qo’ylar- dumlari sakrash buyiga yetmaydi, ingichka yog’ qoldiqlarisiz. Dumidagi umirtqalar soni 10-12 tagacha. Bu guruppaga qo’ydagi qo’y zotlari kiradi: Romanov,okarin,malich,shimol kalta dum, va boshqa zotlar.

2. .Ingichka uzun dumli qo’ylar- dumlari ingichka yog’ qoldiqlarsiz, sakrash bug’inidan ham pastga utish darajasida uzundir. Dumidagi umirtqalar soni 22-24 tagacha. Bu guruppaga qo’ydagi qo’y zotlari kiradi: gruziyadumbali Mayin junlik qo’ydan tashqari barcha Mayin jun beruvchi qo’y zotlari,sigariy,yarim Mayin jun beruvchi tezpishar zotlar va ayrim dag’al jun beruvchi qo’y zotlari kiradi.

3.Kalta yog’li dumli qo’ylar – bularda dumlari sakrash buyiga yetmaydigan darajada kaltadir.Yog’ yig’ilmalari dum asosida yig’ilib kichgina yostig’cha shaklida dumbacha hosil qiladi. Bu guruppaga buryat,telingin, kulindin vash u kabi sibirning boshqa dag’al jun beruvchi zotlari kiradi.

4. Uzun yog’li dumlm qo’ylar- dumi uzun ya’ni sakirash bug’inigacha va xatto undan ham pastiroqqa tushadi. Yog’ yig’imlari ba’zan kichik yostiqcha shakilda, ba’zan ponasimon shakilda buladi. Dumning past qismi yog’ yig’imlari bulmasdan quruq buladi.

Bu gruppaga qorakul,quchigurov, gruziyaning Mayin jun beruvchi va yarim Mayin jun beruvchi yog’li dumlik qo’ylari, tushin, shimoliy Kavkazning va Kavkaz ortining dag’al jun beruvchi qo’y zotlari kiradi.

1. Dumbali qo’ylar – qo’ylarning dumbalari uta kalta-atigi 5-8 umirtqadan iborat bulib, yog’ yig’imlari dum atrofiga joylashadi. Bu gruppaga xisor,joydari,edilboy,saraji,tojik, oloy va Urta Osiyo respublikalari va Qazog’istonning bir qator dumbalik maxaliy zot qo’ylari kiradi.

Yuqorida keltirilgan klassifikasiya ayrim guruh qo’ylarning qisman bir-biriga o’xshashligini kasb ettiradi xalos. Lekin maxsuldorligining turi va miqdoriga kura bir-biridan keskin farq qiluvchi bir necha qo’y zotlari ayrim zoologik guruppalarga kiritilgan. Shu sababli ham M.F.Ivanov tomonidan ishlab chiqarilgan ishlab chiqarish nuqtaiy nazaridan amal hiluvchi, qo’ylarning hujalik klassifikasiyasi kata ahamiyatga ega. Bu klassifikasiya qo’ylarning asosiy beradigan mahsuloti turiga asoslangandir. Berilgan mahsulotlarning halq hujaligidagi mohiyatiga kura urchitiladigan barcha bir necha guruhdagi barcha qo’yzotlari 8- gruppaga bulinadi.

Mayin jun beruvchi qo’y zotlari-Bu qo’y zotlari ingichkaligi 60sifatdan dag’al bulmagan bir xil tolali Mayin jun berish Bilan ajralib turadilar.Bu guruppaga SM,

AM, AN, GR, ST, SalAGM, YuKM, P, KI, KT, ZT, VT, YuUDog'iston, GTJXKrT, Skaz, T, zotlari kiradi.

2. Yarim mayin jun beruvchi qo'y zotlari-qo'ylarning juni 60 sifatdan dag'alroq, bir xil tolali yarim dag'al jundir. Bu gruppaga Qo'y,GOR,S,LITOV ChG,ETG,GRJX,SEV,KAV,M.Sh Tyananiskaya, angiliya gusht jun beruvchi va boshqa zotlar kiradi.

Yarim dag'al jun beruvchi qo'y zotlari-(saradji,tojiki,oloy,)glam tuqish sanoatiga kerakli hisoblangan har xil tolali yarim dag'al jun beradi.

Pustinbop muyna teri beruvchi qo'y zotlari – asosan pustinbop muna terilari va olish uchun urchitiladi. Terilari yuqori sifatlidir.Bu gruppaga romanov,shimol kalta dum va sibir kalta yog'li dumlik qo'ylari kiradi.

Bara teri sut beruvchi qo'y zotlariga korakul, sokal,reshtilov,malich,chushna, zotlari kirib, ular asosan har xil rang va gullarga ega bulgan bara terilarni olish uchun urchitiladi. Gusht-yog' beruvchi qo'y zotlari- xisor,edilboy, joylari zotlari kiradi. Bu qo'ylarning beradigan asosiy mahsulotlari- gusht va yog' bulib, jun esa ikkinchi darajali mahsulotdir.

- Bu gruppaga kiruvchi qo'y zotlarining beradigan mahsuloti turlariga kura aniq yo'nalishi yo'q,ya'ni ularning urchitish paytida gusht ham jun ham, sut hamqarib bir xil ahamiyat kasb etadi. Bu gshuruppaga tushun, balbos,andiy,karachayev,buryat,va boshqa zotlar kiradi. Gusht jun, beruvchi dag'al junlik qo'ylar- Bu qo'y zotlarining jun maxsuldorligi nisbatan yuqori bulib gusht maxsuldorligi ham qoniqarlidir. Bularga Mixnov,Cherkass,kuchugurov va boshqa zotlar kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ризаев Ш.М. «Жуншунослик ва жун товаршунослиги» ва бошқалар. Тошкент. 1985.
2. Юсупов С.Ю «Овцы и козы Узбекистана». Т. 2002.
3. Юсупов С.Ю. «Пустинно-пастбишное животноводства» Самарқанд 2001.
4. www.Ziyonet.uz
5. http://www//uralrti/ru.